

พลังทางสังคม
กับทิศทางการพัฒนา
ยุคการเมืองแห่งการปฏิรูป

ดร.บุษอริ ยี่ทม:

พลังทางสังคมกับทิศทางการพัฒนา ยุคการเมืองแห่งการปฏิรูป

ดร. บุบอริ ยีหมะ*

การเรียกร้องกดดันให้มีการปฏิรูปทางการเมืองด้วยการเปลี่ยนแปลง
เนื้อหารัฐธรรมนูญจนเกิดรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ปี พ.ศ. 2540 นับเป็น
ตัวอย่างอันหนึ่งและเป็นตัวอย่างที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพลังทางสังคม
ในการต่อสู้เรียกร้องเพื่อจัดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง
เศรษฐกิจ สังคมไทยเสียใหม่

เช่นเดียวกัน แนวทางในการพัฒนาประเทศจากเดิมในอดีตที่ส่ง
ผลกระทบก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคมอย่างรุนแรงกำลังถูกตั้งคำถาม
อย่างหนักหน่วงและถูกเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข

*ประธานกรรมการบริหารโปรแกรมวิชาการรัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ดังนั้น บทความนี้ผู้เขียนจะพยายามประเมินพลังทางสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันภายใต้ บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองไทยและการเมืองโลกว่าจะสามารถเปลี่ยนแปลงรูปแบบ เนื้อหาสาระของการพัฒนาที่เป็นอยู่ได้หรือไม่? อย่างไร? โดยมีสมมุติฐานว่า หากระบอบการเมืองเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงประชาชนจะมีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขเกี่ยวกับการพัฒนา นำมาซึ่งทิศทางการพัฒนาที่เกิดความขัดแย้งน้อยลงและเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ประชาชนส่วนใหญ่ในวงกว้าง

บทนำ :

การเมืองไทยยุคปฏิรูป การต่อสู้ช่วงชิงของวาทกรรมประชาธิปไตย ยังไม่สิ้น

พลังทางสังคมที่ปรากฏให้เห็นจากการเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) ต่างๆ มากมาย เช่น การเกิดกลุ่ม สมาคม ชมรม องค์กรต่างๆ ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงการเติบโตของภาคประชาสังคม (Civil Society) นับเป็นปัจจัยผลักดันที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญในสังคมไทย คือการมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ปี พ.ศ. 2540 อันเป็นรัฐธรรมนูญที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบ ควบคุม จำกัดอำนาจของรัฐอย่างกว้างขวางกว่ารัฐธรรมนูญฉบับอื่นๆ ที่มีมาก่อนหน้านี้

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นก็ตาม แต่รัฐยังคงพยายามที่จะยื้อยุดคิดกันไม่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ทั้ง ๆ ที่รัฐธรรมนูญฉบับใหม่มีเนื้อหาหลักที่สะท้อนรูปแบบ

ประชาธิปไตยทั้ง 2 ส่วนคือ ประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representative democracy) และประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) แต่ฝ่ายรัฐที่ยังคงยึดมั่นต่อประชาธิปไตยแบบตัวแทนพยายามสกัดกั้นไม่ให้ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมปรากฏผลเป็นจริงในทางปฏิบัติ

การต่อสู้กันระหว่างวาทกรรม (discourse) ประชาธิปไตยแบบตัวแทนกับประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมปรากฏให้เห็นในหลายรูปแบบทั้งในรูปแบบที่ฝ่ายรัฐพยายามกำหนดหรือให้ความหมายของกิจกรรมทางการเมืองที่ต้องแปรไปสู่การปฏิบัติในลักษณะที่ยังสะท้อนถึงอำนาจของรูปแบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน แตกต่างจากความต้องการของภาคประชาชนที่ต้องการให้กิจกรรมดังกล่าวสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุก ๆ กระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงเสร็จสิ้นกระบวนการ เช่น รูปแบบและกระบวนการทำประชาพิจารณ์ที่ยังไม่เป็นไปตามหลักการที่ควรจะเป็นและส่วนใหญ่จัดให้มีการทำขึ้นหลังจากที่โครงการผ่านการอนุมัติแล้ว (ฉันทนา บรรพศิริโชติ 2543 : 185) จนสร้างความไม่พอใจแก่ประชาชนและนำไปสู่ความรุนแรงในการคัดค้านโครงการการพัฒนาของรัฐที่เกิดขึ้นตามกระบวนการของการเมืองในรูปแบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน เช่น โครงการโรงไฟฟ้าหินกรูด ต.บ่อนอก จ. ประจวบคีรีขันธ์ โครงการท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซไทย-มาเลเซีย อ.จะนะ จ.สงขลา

ในกรณีของการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น วาทกรรมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมพยายามเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการทรัพยากรที่ปล่อยให้อยู่ในมือของรัฐมาโดยตลอดให้มาอยู่ในมือของชุมชนทำให้ทรัพยากรของชุมชนไม่ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของปัจเจกบุคคลตามแนวคิด

ของตะวันตก แต่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนที่จะใช้ประโยชน์และดูแลรักษาาร่วมกัน ดังนั้น หากรัฐยินยอมรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรก็จะเป็นการส่งเสริมและพัฒนารากเหง้าของประชาธิปไตยในระดับรากฐาน เป็นการเปิดโอกาสและกระจายอำนาจการตัดสินใจให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถกำหนดวิถีชีวิตและทางเลือกของตนเองได้ (ยศ สันตสมบัติ 2536:43)

นอกจากนั้น รัฐยังสะกิดกันความพยายามของวาทกรรมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมไม่ ให้ปรากฏผลในทางปฏิบัติด้วยรูปแบบของการพยายามผลักดันบุคคลที่เป็นตัวแทนของระบบการเมืองแบบเดิมให้เข้ามามีอำนาจในการกำหนดและผลักดันนโยบาย เช่น ความพยายามผลักดันให้ อดีตข้าราชการระดับสูงและกลุ่มทุนเข้ามาเป็นคณะกรรมการจัดสรรคลื่นความถี่แห่งชาติ (กลท.) เป็นต้น ทำให้มีผลต่อสัดส่วนของตัวแทนจากภาคประชาชน

ด้วยเหตุนี้ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้จะให้ความสำคัญในประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชน แต่โอกาสที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริงจึงขึ้นอยู่กับความต้องการของรัฐด้วย (วังสรรค ธนะพรพันธ์ 2543 : 444) แต่ทว่า รัฐไทยจะปรับเปลี่ยนแนวนโยบายเพื่อสนองต่อความต้องการของประชาชนก็โดยการกดดัน เรียกร้องจากภาคประชาชนมิใช่โดยความต้องการของรัฐเองเพียงลำพัง เพราะตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา การปรับตัวของรัฐไทยนั้นเป็นการปรับตัวเพื่อกระชับความแข็งแกร่งของอำนาจรัฐเป็นการเปลี่ยนแปลงภายในระหว่างกลไกของรัฐด้วยตนเอง (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2535: 24) ด้วยเหตุนี้ ถึงแม้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ ซึ่งเป็นเงื่อนไขหนึ่งของการปฏิรูปทางการเมืองจะปรับเปลี่ยนเงื่อนไขทาง

อำนาจของสังคม แต่การเปลี่ยนแปลงจะบรรลุผลได้ก็ด้วยการเปลี่ยนแปลงตัวเองของประชาชนด้วย (จินทนา บรรพศิริโชติ 2543 : 189) โดยตระหนักถึงสิทธิ เสรีภาพและพลังของตนเองที่รัฐธรรมนูญเปิดพื้นที่ทางการเมืองไว้ให้แล้ว ดังนั้นในยุคของการปฏิรูปทางการเมืองนี้เราจึงจะได้เห็นความขัดแย้ง เห็นการต่อสู้กันระหว่างวาทกรรม ประชาธิปไตยของฝ่ายรัฐกับฝ่ายประชาชนผ่านประเด็นทางการเมืองต่าง ๆ ที่ฝ่ายรัฐเคยเป็นผู้ยึดกุมความหมายและการปฏิบัติเพียงฝ่ายเดียวมาโดยตลอดถูกนำเสนอ ตีความ เปลี่ยนแปลงการปฏิบัติเสียใหม่เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าไปร่วมเป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่ทางการเมืองของประเด็นทางการเมืองนั้นๆ

เมื่อเป็นเช่นนี้ การพิจารณาพัฒนาการเมืองในปัจจุบันจะต้องมองไปให้ไกลกว่า การเมืองเรื่องการเลือกตั้งจึงจะทำให้เห็นถึงพลังของพลังทางสังคมที่กำลังก่อตัวและผลักดันเพื่อจัดระบบระเบียบของสังคมไทยเสียใหม่ เพราะหากมองการเมืองเฉพาะการเลือกตั้ง เราอาจจะไม่เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่กระนั้นการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร(ส.ส.)ในช่วงที่ผ่านมา เราก็ได้เห็นถึงพลังของการตรวจสอบของภาคประชาชนที่พยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตรวจสอบการทุจริตการเลือกตั้ง เช่น เครือข่ายประชาชนเพื่อ การเลือกตั้ง (P-NET) จนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลที่จะเข้าไปกำหนดนโยบายและใช้อำนาจรัฐ โดยมีตัวแทนจากภาคประชาชน สามารถเข้าไปเป็นสมาชิกฝ่ายนิติบัญญัติหลายคน เช่น ส.ว.หลายคนมีพื้นเพมาจากองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น นายโสภณ สุภาพงษ์ นางเตือนใจ ดีเทศน์ นายทองใบ ทองเปาด์ นายวัลลภ ตังคณานุรักษ์(ครูหุຍ) หรือนักวิชาการด้านสังคม เช่น นายเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง เป็นต้น

โดยสรุปแล้ว การผลักดันวาทกรรมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมให้มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติจึงต้องอาศัยทั้งฝ่ายรัฐที่ต้องใช้กลไกทางอำนาจที่มีอยู่ให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ แต่ด้วยเหตุที่รัฐจะดำเนินการในลักษณะดังกล่าวได้ก็ด้วยการกดดัน เรียกร้องตรวจสอบจากฝ่ายประชาชนจึงเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบที่สำคัญของประชาชนในการผลักดันให้ วาทกรรมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ได้กลายมาเป็นวาทกรรมหลักของสังคมขึ้นมาแทนที่วาทกรรมประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่รัฐยังคงยึดถือและปักหลักให้ดำเนินต่อไปอีกหากไม่ถูกกดดันจากพลังของภาคประชาชน

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ตลาด และสังคมกับทิศทางการพัฒนา

หากพิจารณาจากทิศทางการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมาเพียงพอที่จะประเมินได้ว่า รัฐไทยขาดความเป็นอิสระ(autonomy) ในการกำหนดนโยบายการพัฒนา ในฐานะที่รัฐจะต้องดำเนินการกิจที่ให้ประโยชน์แก่คนทั่วไปในสังคม แม้ว่ารัฐแสดงบทบาทสำคัญในการพัฒนาด้วยการดำเนินงานของสำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติหรือสภาพัฒน์ผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2502 แต่รัฐก็ไม่ได้มีความเป็นอิสระเพราะทิศทางการพัฒนาถูกพลังจากภายนอก คือชาติมหาอำนาจตะวันตกเป็นผู้กำหนดให้เน้นการพัฒนาเพื่อสร้างความเป็นทันสมัย (modernization) เพื่อต่อสู้กับการแพร่ขยายของอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ที่กำลังรุกคืบประเทศโลกที่สาม ประเทศไทยจึงมีทิศทางการพัฒนาเพียงแบบเดียว คือการเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมตามแบบทุนนิยม และทิศทางการพัฒนา

แบบทุนนิยมยังคงดำเนินต่อไปและมีความเข้มข้นมากขึ้นในปัจจุบันโดยพลังของตลาดตามอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ (Neo-Liberal) เป็นผู้กำหนดทิศทาง (ฉันทนา บรรพศิริโชติ : 2543 : 172) แม้ว่าเราจะมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาแล้วถึง 8 ฉบับ แต่แนวคิดของสภาพพัฒนาไม่ได้สะท้อนความต้องการของประชาชนในประเทศเป็นหลัก แต่กลับสะท้อนถึงการปรับเปลี่ยนของแนวนโยบายตามความผันผวนของเศรษฐกิจโลกซึ่งเป็นพลังจากภายนอก โดยผ่านการครอบงำทางความคิดจากกลุ่มอิทธิพลภายนอกประเทศ ทั้งในรูปของการลงทุน ความช่วยเหลือทางการเงินและวิชาการที่ระบุเงื่อนไขให้ต้องปฏิบัติตาม และพลังจากภายในประเทศจากกลุ่มอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เข้ามาบริหารประเทศเรื่อยมา (สุทธิพงษ์ ดิลกวงษ์ 2538 : 123) โดยเฉพาะในช่วงกว่า 10 ปีที่ผ่านมา หลังจากที่ประเทศไทยใช้กลยุทธ์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก จากนโยบายเดิมที่มุ่งเน้นทดแทนการนำเข้า และใช้นโยบายการปรับโครงสร้างไปสู่การแข่งขันเสรี ทำให้เศรษฐกิจไทยถูกผนวกเข้ากับเศรษฐกิจโลกอย่างแนบแน่นโดยผ่านการส่งออก การลงทุนของต่างชาติ การท่องเที่ยว ส่งผลให้เศรษฐกิจขยายตัวในอัตราที่สูง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจโลกเป็นอย่างมาก และการขยายตัวอย่างรวดเร็วและอย่างขนานใหญ่ของภาคอุตสาหกรรมสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจไทย ซึ่งเคยอิงอยู่กับภาคการเกษตรมาเป็นการพึ่งการผลิตในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น โดยเฉพาะอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (วรวิทย์ เจริญเลิศ 2538:97-100)

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า รัฐเป็นกลไกที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการเติบโต ของระบบตลาด ทิศทางของการพัฒนามุ่งเป้าเพื่อประโยชน์

ของตลาดเป็นหลัก ขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่กลับได้รับประโยชน์จาก
แผนนโยบายการพัฒนาในทิศทางนี้เพียงเล็กน้อย เช่น ความสะดวก
สบายทางวัตถุที่มีเพิ่มขึ้นแต่ต้องสูญเสียวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี
ที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมาอย่างยาวนาน เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อเอื้ออำนวย
ประโยชน์แก่การเติบโตทางเศรษฐกิจของภาคตลาด การรณรงค์ให้ชาวไร่
ชาวนา เข้าสู่วงจรการผลิตทางเศรษฐกิจแบบตลาดแทนเศรษฐกิจแบบ
ยังชีพด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจตามความต้องการของตลาด

อย่างไรก็ตาม เพื่อความแจ่มชัดมากขึ้นในการพิจารณาว่ารัฐไทย
เป็นสถาบันหรือกลไกเพื่ออำนวยประโยชน์แก่ใครในสังคมนั้น แนวคิด
สำคัญคิดต่างๆ พยายามอธิบายปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมประเด็นหนึ่ง
ที่มุ่งอธิบายก็คือ ความเป็นอิสระของรัฐในด้านการกำหนดและผลักดัน
นโยบาย ซึ่งได้อภิปรายมาบ้างแล้วในเบื้องต้น

หนึ่งในแนวคิดที่อธิบายถึงความเป็นอิสระของรัฐว่ามีหรือไม่ในการ
กำหนดและผลักดันนโยบายก็คือ แนวคิดของสำนักนีโอมาร์กซิสต์ (อนุสรณ์
ลิมมณี : 2542 : 50-53) สำนักนี้เชื่อว่ารัฐและนโยบายของรัฐในสังคม
ทุนนิยมตกอยู่ใต้การครอบงำของชนชั้นนายทุนซึ่งมีอำนาจมากที่สุด
ในสังคมโดยเป็นผลมาจากการควบคุมปัจจัยในการผลิตและการสะสมทุน
อย่างไรก็ตามแนวคิดของสำนักนี้ก็ยังคงแตกแขนงการอธิบายออกไปหลาย
รูปแบบ โดยความแตกต่างอยู่ที่ระดับของอิทธิพลที่ชนชั้นนายทุนมีอยู่
เหนือรัฐ และสาเหตุที่รัฐต้องกำหนดนโยบายตามความต้องการของชนชั้น
ดังกล่าวมากกว่าชนชั้นอื่นในสังคม ซึ่งสามารถจำแนกรูปแบบการอธิบาย
ออกเป็น 4 รูปแบบด้วยกัน กล่าวคือ

รูปแบบแรก เห็นว่าในสังคมสมัยใหม่ ชนชั้นกลุ่มที่จะพัฒนาขึ้น เป็นกลุ่มทุนผูกขาด (monopoly capital) และมีอำนาจครอบงำรัฐโดยสิ้นเชิง เพราะรัฐตกเป็นเครื่องมือของชนชั้นนายทุนหรือรัฐกับชนชั้นนายทุน กลายเป็นพวกเดียวกัน รัฐจึงไม่มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจกำหนดนโยบายของตนเองแต่อย่างใด ทิศทางและเนื้อหาของนโยบายรัฐจะขึ้นอยู่กับความต้องการและผลประโยชน์ของนายทุนทั้งสิ้น

รูปแบบที่สอง รัฐมีความเป็นอิสระของตัวเองในการกำหนดนโยบาย เมื่อเทียบกับสถาบันหรือองค์กรอื่นๆ ในสังคมทุนนิยมหรือมีความเป็นอิสระ โดยเปรียบเทียบ (relative autonomy) แต่ ก็ไม่ได้เป็นอิสระจากอำนาจครอบงำของชนชั้นนายทุนโดยสิ้นเชิง เพราะหากพิจารณาในแง่เนื้อหาของรัฐแล้วส่วนใหญ่ตอบสนองความต้องการของชนชั้นดังกล่าวมากกว่าชนชั้นอื่น ๆ ในสังคม ทั้งนี้เพราะนโยบายของรัฐมีฐานะเป็นผลผลิตหรือผลลัพธ์จากการต่อสู้ทางชนชั้นระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมาชีพ และชนชั้นอื่น ๆ ในสังคมทุนนิยมชนชั้นใดมีอำนาจก็สามารถใช้ อิทธิพลผลักดันนโยบายของรัฐให้เป็นไปตามความต้องการของตนได้อย่างง่ายดายกว่าชนชั้นที่มี อำนาจน้อยกว่า

รูปแบบที่สาม เห็นว่ารัฐในสังคมทุนนิยมยังคงมีความเป็นอิสระหลงเหลืออยู่ในการกำหนดทางเลือกด้านนโยบายเพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของนายทุน เพราะรัฐไม่ใช่เครื่องมือหรือสถาบันที่ฝ่ายทุนจัดตั้งขึ้น แต่เป็นสถาบันเอกเทศที่มีหน้าที่ในการปกครองสังคมโดยตรง แต่สาเหตุที่รัฐจำเป็นต้องปกป้องผลประโยชน์และหาทางกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาชนชั้นนี้มากกว่าคนกลุ่มอื่นในสังคมเนื่องจากในสังคมถูกครอบงำโดยระบบการผลิตแบบทุนนิยมและคนส่วนใหญ่ต้องพึ่งพิง

ระบบทุนนิยม รัฐจึงถูกผลักดันให้มีภารกิจหรือหน้าที่ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้แก่ระบบทุนนิยมโดยส่วนรวม

รูปแบบสุดท้าย เห็นว่ารัฐในสังคมทุนนิยมมีความเป็นอิสระในตัวเองค่อนข้างมากจนมีฐานะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยหรือคนกลางที่อิสระทำหน้าที่ประนีประนอมข้อขัดแย้งด้านผลประโยชน์ระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ในสังคม อันเป็นผลจากการที่ไม่มีชนชั้นใดสามารถเข้ามาครอบงำรัฐได้โดยสิ้นเชิง นอกจากนั้นการแบ่งหน้าที่ในสังคมยังทำให้รัฐมีหน้าที่เฉพาะที่แยกออกจากหน้าที่ของคนในชนชั้นนายทุนและกรรมกรอย่างชัดเจน รัฐจึงไม่ใช่เครื่องมือของชนชั้น รัฐจึงกำหนดนโยบายด้วยการชั่งน้ำหนักเพื่อเอาใจคนทุกฝ่ายในสังคมแต่มีแนวโน้มที่จะตอบสนองความต้องการของชนชั้นนายทุนมากกว่าชนชั้นอื่น เพราะต้องพึ่งพารายได้จากภาษีเงินได้ของการผลิตแบบทุนนิยม และความชอบธรรมของรัฐยังขึ้นอยู่กับความขยายตัวของระบบทุนนิยมด้วย

โดยสรุปแนวคิดของสำนักนีโอมาร์กซิสต์มองรัฐเป็นเวทีทางการเมืองที่ชนชั้นต่างๆ จะขึ้นมาใช้อำนาจในการควบคุมทิศทางหรือกิจกรรมของรัฐ ภารกิจของสังคมไทยเมื่อพิจารณาตามกรอบของสำนักนีโอมาร์กซิสต์จะเห็นถึงพัฒนาการจากเดิมที่รัฐถูกครอบครองโดยกลุ่มทหารและข้าราชการพลเรือนดำเนินนโยบายการพัฒนาทุนนิยมอุตสาหกรรมเพื่อสร้างภาวะความเป็นสมัยใหม่โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับสังคมเป็นเกราะป้องกันภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ ผลจากการพัฒนาดังกล่าวของรัฐได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเกิดชนกลุ่มใหม่คือนักธุรกิจ นายทุนอุตสาหกรรมที่เข้ามายึดแย้งเวทีทางการเมืองที่ข้าราชการทหารและข้าราชการพลเรือนเคยครอบครองอยู่ในรูปของการจัดตั้ง

พรรคการเมืองเพื่อสมัครรับเลือกตั้งเองหรือส่งตัวแทนเข้าไปมีอำนาจใน
เวทีของรัฐเพื่อผลักดันนโยบายที่ตอบสนองต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม
ของกลุ่มทุน (ลิจิต ซีรเวคิน : 2533 : 169-194) อย่างไรก็ตาม เนื่องจาก
กรอบของสำนักมาร์กซิสต์และนีโอมาร์กซิสต์มักถูกวิจารณ์ถึงจุดอ่อนในแง่
ที่มองสังคมออกเป็นชนชั้นซึ่งไม่ปรากฏให้เห็นจริงในสังคมโดยเฉพาะใน
สังคมโลกที่สามอย่างประเทศไทยที่ไม่ใช่สังคมชนชั้นและสำนักทางชนชั้น
ก็ไม่มีปรากฏให้เห็น มีเพียงกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองและเศรษฐกิจ
ที่เหนือกว่าที่เข้ามายึดกุมอำนาจรัฐ กรอบวิเคราะห์ของนีโอมาร์กซิสต์
จึงอาจไม่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

อีกมุมมองหนึ่งมีทัศนะในการมองรัฐที่แตกต่างจากสายตาของสำนัก
นีโอมาร์กซิสต์ นักวิชาการในกลุ่มรัฐนิยม (statism) หรือรัฐนิยมยุคใหม่
(neo-statism) เห็นว่ารัฐมีความเป็นอิสระในการตัดสินใจดำเนินนโยบาย
(อนุสรณ์ ลิ้มมณี : 2542 : 40) แต่เหตุที่รัฐไม่สามารถดำเนินนโยบาย
ตามที่ต้องการเป็นเพราะรัฐมีความเข้มแข็งน้อยกว่าพลังฝ่ายอื่น ๆ ที่มี
ปฏิสัมพันธ์กับรัฐมิใช่เพราะรัฐตกเป็นเครื่องมือของชนชั้นแต่อย่างใดไม่

Linda Weiss และ John M.Hobson (1995:6-10) นักวิชาการ
ในแนวรัฐนิยมเห็นว่า โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงความเข้มแข็งของรัฐมักจะ
หมายถึง รัฐที่ใช้อำนาจเผด็จการ (despotic power) ควบคุมสังคมอย่าง
เข้มงวดเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นอิสระของรัฐ ซึ่งการใช้อำนาจ
ลักษณะนี้อันที่จริงแล้วบ่งชี้ถึงความอ่อนแอของรัฐ เพราะความเข้มแข็ง
ของรัฐมาจากอำนาจในเชิงโครงสร้าง (infrastructural power) ต่างหาก
ซึ่งมี 3 ประการด้วยกันคือ

ประการแรก อำนาจในการแทรกซึมหรือเข้าถึงประชาชน (penetrative power) ซึ่งพบว่าในรัฐอุตสาหกรรมสมัยใหม่มีความสามารถในการแทรกซึมสังคมได้ดีกว่ารัฐแบบประเพณีหรือรัฐแบบพัวตลรัฐอุตสาหกรรมสมัยใหม่จึงเป็นรัฐที่เข้มแข็งกว่าเพราะสามารถผลักดันนโยบายที่ตนเองต้องการให้ปรากฏเป็นจริงในทางปฏิบัติ

ประการที่สอง อำนาจในการดึงทรัพยากรจากสังคมมาใช้ประโยชน์ (extractive power) ทั้งที่เป็นวัตถุและมนุษย์ไม่ว่าจะเพื่อเก็บเป็นภาษี การทำสงคราม การจัดสวัสดิการ การพัฒนา อำนาจนี้จะมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลรัฐจะต้องประสบความสำเร็จในการใช้อำนาจประการแรกเสียก่อน

ประการสุดท้าย อำนาจในการเจรจาต่อรองกับกลุ่มอำนาจอื่น ๆ ในสังคม (negotiated power) ซึ่งถือว่าเป็นอำนาจที่สำคัญที่สุดและเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเข้มแข็งและเป็นอิสระของรัฐมากที่สุด โดยอำนาจประการสุดท้ายนี้จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีอำนาจทั้งสองประการข้างต้นเสียก่อน

อย่างไรก็ตามแม้ว่าแนวคิดนี้ถือว่ารัฐมีความเป็นอิสระแต่ก็เป็นอิสระเพียงบางส่วน (partially independent) เท่านั้น ไม่ใช่อิสระโดยเปรียบเทียบ (relatively independent) และอิสระโดยสมบูรณ์ (absolutely independent) แต่ก็มีความเป็นอิสระไม่น้อยกว่ากลุ่มอำนาจอื่น ๆ ในสังคม

เมื่อพิจารณารัฐไทยจากมุมมองของแนวคิดรัฐนิยม เราจะพบว่ารัฐไทยไม่ใช่รัฐที่เข้มแข็งและมีความเป็นอิสระ ในด้านอำนาจในการแทรกซึมหรือเข้าถึงประชาชนเพื่อผลักดันนโยบายไปสู่ การปฏิบัติมักจะไม่ประสบความสำเร็จ ความสำเร็จจะเกิดขึ้นได้ด้วยการใช้อำนาจหรือกำลังบังคับซึ่งมักจะถูกต่อต้านและเกิดความรุนแรงตามมา ในทรรศนะของ Weiss และ Hobson แสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของรัฐ

ในด้านการตั้งทรัพยากรจากสังคมเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ และอำนาจในการเจรจาต่อรอง กับกลุ่มอำนาจอื่น ๆ ในสังคม สะท้อนถึงความอ่อนแอของประเทศไทยจากการถูกกลุ่มอำนาจอื่น ๆ หรือไม่สามารถเจรจาต่อรองกับกลุ่มอำนาจอื่น ๆ โดยเฉพาะอำนาจของกลุ่มทุนและตลาดที่ส่งผลต่อการระดมทรัพยากรจากสังคมที่รัฐต้องการผลักดันเพื่อนำมาใช้จัดสรรผลประโยชน์อย่างทั่วถึงในสังคมเช่น ในด้านการปฏิรูปที่ดินรัฐไม่สามารถกำหนดนโยบายและผลักดันนโยบายการปฏิรูปที่ดินให้กระจายไปสู่การใช้ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ได้อย่างทั่วถึง ที่ดินเป็นจำนวนมากกระจุกตัวอยู่ในมือของนักพัฒนาที่ดินและผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจแต่ไม่ได้มีการนำไปใช้ประโยชน์ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความไม่มีประสิทธิภาพของกฎหมายภาษีที่ดิน และการที่ไม่สามารถผลักดันกฎหมายมีรดกส่งผลให้กรรมสิทธิ์ยากที่จะเปลี่ยนแปลงหรือกระจายไปสู่คนอื่น ๆ ได้ ในกรณีของประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะชาวไร่ ชาวนา ชนชั้นล่างที่อำนาจในการเจรจาต่อรองและมีอิทธิพลต่อรัฐน้อยกว่ากลุ่มทุนและตลาด รัฐกลับมีอำนาจเข้าไปควบคุมกิจกรรมทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างมาก สามารถระดมทรัพยากรที่บุคคลเหล่านี้ครอบครองอยู่เพื่อนำมาใช้ในการสนับสนุนนโยบายหรือกิจกรรมของรัฐ ซึ่งกลับเอื้ออำนวยประโยชน์หรือสะท้อนถึงพลังของตลาดในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของรัฐ เช่น รัฐใช้อำนาจเรียกคืนกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่คนจนใช้ประโยชน์อยู่เพื่อนำมาสร้างเขื่อนเพื่อส่งเสริมการเติบโตของเศรษฐกิจทุนนิยมอุตสาหกรรม หรือกำหนดเป็นเขตพื้นที่อุตสาหกรรมและผลักดันให้คนเหล่านี้โยกย้ายไปยังพื้นที่อื่นทดแทนที่ได้เตรียมไว้

ความอ่อนแอของประเทศไทยส่งผลให้ทิศทางการพัฒนาถูกกำหนดและผลักดันโดยพลังของตลาดซึ่งเอื้ออำนวยประโยชน์แก่รัฐในระบบเศรษฐกิจ

แบบทุนนิยมมากกว่าพลังของภาคประชาชนที่อ่อนแอจากผลของทิศทางการพัฒนาของรัฐและพลังของตลาดที่เข้ามากำหนดวิถีคิดและวิถีชีวิตของตนด้วย

หรือกล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือ แทนที่รัฐจะดำรงความเป็นอิสระของตนในการดำเนินนโยบาย แต่รัฐกลับสมานทานกับฝ่ายตลาด ละเลยฝ่ายประชาชนในการกำหนดและดำเนินนโยบายการพัฒนาเนื่องจากประเมินพลังของตลาดว่าอยู่ในระดับที่เข้มแข็งกว่าพลังของภาคประชาชน

นอกจากนั้นกระแสโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นพลังภายนอกยังได้กลายเป็นแรงเสริมที่ทำให้พลังของตลาดขยายเพิ่มมากขึ้นส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่และกิจกรรมของรัฐ

Jan Aart Scholte (1997:428-429,441) เห็นว่าพลวัตของการสะสมทุนส่วนเกิน (dynamics of surplus accumulation) เป็นพลังหลักที่อยู่เบื้องหลังของโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันเพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนทิศทางการทำงานของระบบทุนนิยมและกิจกรรมของรัฐ โดยกระแสโลกาภิวัตน์จะทำให้ระบบทุนนิยมมีลักษณะเหนือดินแดน (suprateritoriality) โดยผ่านตลาดขนาดใหญ่ ต้นทุนด้านแรงงาน ภาษีและการถูกกำหนดโดยกฎเกณฑ์ที่ลดลงและโอกาสใหม่ ๆ สำหรับการสะสมทุนที่เพิ่มมากขึ้นจากความก้าวหน้าและรวดเร็วของเทคโนโลยีการสื่อสาร ทั้งนี้โลกาภิวัตน์จะส่งผลกระทบต่อทุนนิยมใน 5 แขนง คือ 1. โลกาภิวัตน์ด้านตลาด (global market) 2. โลกาภิวัตน์ด้านการผลิต (global production) 3. โลกาภิวัตน์ ด้านสินค้าเกษตร (global commodity) 4. โลกาภิวัตน์ด้านองค์กรธุรกิจ (global business organization) 5. โลกาภิวัตน์ด้านการเงิน (global money and finance) ในขณะเดียวกันผลกระทบที่มีต่อรัฐ

ก็คือ 1. รัฐสูญเสียอำนาจอธิปไตย 2. เกิดสภาพดินแดนเหนือรัฐ 3. สงครามระหว่างรัฐมีแนวโน้มลดลง 4. นโยบายของรัฐทางด้านความมั่นคงทางสังคม (social security) มีข้อจำกัดเพิ่มมากขึ้นในการผลักดันนำไปใช้ 5. เกิดการเติบโตของความร่วมมือระหว่างหลายๆ รัฐ (multilateralism) และ 6. การบรรลุผลไปสู่การปกครองที่เป็นประชาธิปไตยไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยรัฐเพียงลำพัง

ในกรณีภูมิภาคเอเชียในทรรศนะของนักวิชาการเอเชียอย่างเช่น คานิชกา จายาสูริยา (1996 อ้างในผาสุก พงษ์ไพจิตร 2543 : 306) เห็นว่ารัฐพัฒนาการ (developmental state) กำลังสูญหายไปโดยถูกแทนที่ด้วยรัฐนิติการ (regulatory state) กล่าวคือ การบริหารจัดการระบบเศรษฐกิจจะหลุดพ้นจากอำนาจการควบคุมของรัฐบาลไปสู่การควบคุมของสถาบันต่างๆ ที่มีกฎเกณฑ์ของตนเองเป็นอิสระจากรัฐบาล เช่น ธนาคารกลาง ขณะที่ชัยอนันต์ สมุทวณิช (1997 อ้างในผาสุก พงษ์ไพจิตร 2543 : 307) เห็นว่าขณะที่ผู้นำทางทหารและราชการไทยยังคงมีความสำคัญและยังคงปกป้องบทบาทของตนที่กำลังลดลงในสังคม พวกเขาไม่ได้ถูกแทนที่หรือทดแทนแต่จะถูกข้ามไป (bypassed) โดยเห็นว่าความเคลื่อนไหวของเงินทุนและความคิดข้ามรัฐกำลังลดอำนาจและพื้นที่ของรัฐชาติในการเข้าควบคุม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้นำไทยซึ่งครอบงำรัฐมานานจะค่อย ๆ เสื่อมลงไปพร้อมกับสถาบันของรัฐ ขณะที่องค์กรเหนือรัฐ เช่น กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ธนาคารโลก (World Bank) กลุ่มทุนภายนอกประเทศหรือบริษัทข้ามชาติ (TNCs) และกลุ่มทุนภายในประเทศ โดยเฉพาะกลุ่มทุนที่สามารถผสมผสานประโยชน์กับบรรษัทข้ามชาติจะกลายเป็นผู้มีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาประเทศ ส่งผล

ให้กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจขาดความเป็นกลางมากยิ่งขึ้น นโยบายจะมีความโน้มเอียงไปในทางการเลือกยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องไปกับกระแสโลกาภิวัตน์หรือกระแสการเติบโตของตลาด มากกว่าการเลือกยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อชนบท หรือเน้นการเติบโตและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจมากกว่าเพื่อกระจายรายได้สร้างความเป็นธรรมในสังคมหรือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของคนส่วนใหญ่ในประเทศ (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ 2538 : 64-65)

อย่างไรก็ตามกระแสโลกาภิวัตน์ไม่ได้ก่อให้เกิดผลลบเพียงอย่างเดียว ยังได้ก่อให้เกิดผลทางด้านบวกด้วย กระแสโลกาภิวัตน์ได้ก่อให้เกิดการต่อต้านสงสัยต่อระบบตลาดเสรีที่โลกาภิวัตน์ต้องการและสร้างขึ้น โดยได้กลายเป็นปรากฏการณ์ที่เสริมพลังภาคประชาชนกล่าวคือ ความรวดเร็วของเทคโนโลยีการสื่อสารได้กลายเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นผู้เล่นคนสำคัญของภาคประชาชนในการต่อต้านแนวคิดของตลาดเสรีของอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ โดยหยิบยกและขยายประเด็นปัญหาต่างๆ ที่ขัดแย้งกับเสรีนิยมใหม่ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ความไม่เท่าเทียมกันทางการค้า ปัญหาทรัพยากรมนุษย์ ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน เป็นต้น (Richard Higgott 1999 : 31) กระแสโลกาภิวัตน์ จึงกลายเป็นผลบวกในการเป็นเครื่องมือกระจายความรู้ กระจายอุดมการณ์ทำให้ประชาชนทั้งหลายเกิดความตื่นตัวทางการเมืองเกิดสภาพของประชาสังคมที่พยายามยื่นหยัดลุกขึ้นต่อสู้ต้านกระแสโลกาภิวัตน์ด้านลบที่ตลาดเข้ามามีอิทธิพลเหนือรัฐและสังคม

พลังภาคประชาชน : แตกต่างหลากหลายแต่เป้าหมายร่วมคือรัฐ

ผลพวงจากการพัฒนาในช่วงที่ผ่านมา ผลกระทบในด้านลบจากการพัฒนา เช่น ปัญหามลพิษ สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม การลิดรอนอำนาจของชุมชนโดยรัฐต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น ทรัพยากรและอำนาจในการจัดการทรัพยากร การเบียดขับและการกีดกันคนบางส่วนไม่ให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา การตกเป็นเหยื่อของการพัฒนา (ฉันทนา บรรพศิริโชติ 2543:175) การคอร์รัปชันในวงการเมืองและระบบราชการจากผลประโยชน์ที่ได้จากการพัฒนา สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการกระตุ้นจิตสำนึกให้ประชาชนลุกขึ้นมาตั้งคำถามต่อทิศทางการพัฒนาที่เกิดขึ้น และรวมตัวกันเพื่อเผชิญกับพิษภัยที่มาจากการพัฒนา

ความเคลื่อนไหวขององค์กรต่าง ๆ ในภาคประชาสังคมเป็นพลังขับเคลื่อนหนึ่งของกระบวนการสร้างความเป็นประชาธิปไตย (democratization) ในสังคมเพื่อไม่ให้รัฐดำเนินนโยบายและกิจกรรมที่ผูกขาดอำนาจและสนองตอบต่อคนบางกลุ่มโดยเฉพาะเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ระบบตลาดอย่างที่เป็นอยู่

ในทัศนะของ John Dryzek (1996:36) เขาเชื่อว่ากระบวนการสร้างความเป็นประชาธิปไตยน่าจะเกิดขึ้นได้ด้วยการต่อต้านรัฐ (democratization against the state) หรือโดยไม่อาศัยรัฐ (democratization apart from the state) มากกว่ามุ่งเน้นการทำให้รัฐมีความเป็นประชาธิปไตย (democratization of the state) เพื่อให้รัฐตอบสนองต่อสังคม

พิจารณาคำอธิบายของ Dryzek จะเห็นได้ว่า ทิศทางความเคลื่อนไหวขององค์กรประชาสังคมไทยมีความแตกต่างหลากหลาย ความเคลื่อนไหวของคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย (ครป.) กลุ่มเคลื่อนไหว

เพื่อความโปร่งใสในการทำงานของภาครัฐของนายอมร อมรรัตนานนท์ นายวีระ สมความคิด แนวคิดของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ รวมทั้งธีรยุทธ บุญมี ความเคลื่อนไหวของกลุ่มนี้มุ่งเน้นการสร้างความเป็นประชาธิปไตยของรัฐ (democratization of the state) มากขึ้น โดยการผลักดันให้รัฐดำเนินงานอย่างโปร่งใส ถูกควบคุมตรวจสอบการทำงานด้วยการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการคิดและตัดสินใจในนโยบายและการดำเนินนโยบายของรัฐ ทั้งนี้ โดยเชื่อว่าประชาสังคมที่จะมีพลังในการควบคุมตรวจสอบการดำเนินนโยบายของรัฐจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการทำให้ประชาชนทั้งหลายมีความเป็นพลเมือง ความเป็นพลเมืองจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการทำให้ชนบทมีความเจริญมากขึ้นด้วยการทำให้เป็นเมือง สร้างคนชั้นล่างให้เป็นคนชั้นกลางให้มากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้มีจิตสำนึกแบบพลเมืองและมีความเป็นปัจเจกที่ตระหนักในสิทธิเสรีภาพของตนเอง ดังที่เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2543:36) ได้เสนอเอาไว้ว่า

“เราต้องปฏิรูปหรือพัฒนาเศรษฐกิจให้เติบโตแบบกระจายตัวมากขึ้น ให้ชนบทกลายเป็นเมืองขนาดเล็ก ขนาดกลาง ให้มาก ให้เมืองขนาดเล็ก ขนาดกลางในต่างจังหวัดเติบโตเป็นเมืองขนาดใหญ่จำนวนมาก ทั้งนี้ก็เพื่อให้เมือง ชีวเมืองและคนชั้นกลางจำนวนมากทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด แต่จุดเน้นคือต่างจังหวัด

เราไม่ปฏิเสธเกษตรกรรม แต่ต้องสร้างเกษตรกรรมที่ทันสมัยและพึ่งพาตนเองได้ และมีเกษตรกรที่มีฐานะและมีอิสรภาพในทางการเมืองได้เช่นคนชั้นกลาง เราไม่ปฏิเสธการพาณิชย์และ

อุตสาหกรรม แต่เราปรารถนาให้รัฐและสังคมให้โอกาส หรือสร้างโอกาสให้เกิดทุนหรือผู้ประกอบการขนาดเล็กและขนาดกลาง ให้มาก ๆ ช่วยให้เกิดคนชั้นกลางจำนวนมาก ๆ การสร้างเมืองหรือพัฒนาเมืองต้องเป็นที่สนใจของรัฐและสังคมให้มากขึ้น มิใช่เพื่อความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุหรือเพื่อความมั่นคงทางยุทธศาสตร์เท่านั้น ซึ่งนี่คือเหตุผลของอดีต ส่วนแรงจูงใจในปัจจุบันในการสร้างเมืองต้องเป็นไปเพื่อการสร้างคนชั้นกลางและการปกครองที่พวกเขารู้สึกที่กำลังปกครองตนเองให้มาก”

เราจะเห็นได้ว่าแนวทางความเคลื่อนไหวของกลุ่มนี้ยังคงมุ่งเน้นการสร้างความสำเร็จทางอุตสาหกรรมแบบในอดีตโดยให้ความสำคัญกับตลาด กลุ่มนี้ตั้งคำถามต่อรัฐแต่มองข้ามสถานการณ์ที่รัฐถูกกำหนดโดยพลังของตลาด กลุ่มนี้เป็นผู้แปลคำว่า Civil Society ว่าเป็น “ประชาสังคม” (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2543 : 321) จนคำนี้กลายเป็นคำที่เรียกขานกลุ่มองค์กร สมาคม ชมรมต่าง ๆ ที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งหลายในปัจจุบันจนนำไปสู่การจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ โดยเฉพาะจากฝ่ายประชาชน แต่โดยฝ่ายของรัฐด้วย เช่น การจัดตั้งประชาคมจังหวัด ประชาคมอำเภอต่าง ๆ ทั่วประเทศโดยกระทรวงมหาดไทย “ประชาสังคม” จึงกลายเป็นวาทกรรมหลักที่ใช้อธิบายถึงลักษณะความเคลื่อนไหวขององค์กรที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนากระแสหลักของรัฐในปัจจุบัน

ในขณะที่แนวคิด Civil society อีกแนวหนึ่งสะท้อนถึงกระบวนการสร้างความเป็นประชาธิปไตยที่ต่อต้านรัฐ (democratization against the state) ให้รัฐปรับเปลี่ยนโครงสร้างและนโยบาย จำกัดบทบาทอำนาจของ

รัฐให้เล็กน้อย ให้รัฐปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาจากการเน้นตลาดเสรีมาเป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมเกษตรซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ของสังคม ความเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจน ดำเนินไปในทิศทางของคำอธิบายนี้ แต่เนื่องจากความเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจนเน้นการกดดันด้วยการประท้วงจึงไม่ได้รับการตอบรับจากสื่อมวลชน คนชั้นกลางและคนส่วนใหญ่ที่อาจถูกวาทกรรม “ประชาสังคม” กำหนดแนวคำอธิบายทิศทางการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมไปแล้ว จนอาจทำให้เห็นว่าแนวทางของสมัชชาคนจนเป็นแนวทางที่อาจนำไปสู่ความรุนแรง ไม่อาจแก้ไขปัญหาได้และไม่ใช่แนวทางที่พึงประสงค์

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543 : 48-53) ซึ่งให้เห็นถึงข้อจำกัดของความเคลื่อนไหวในแนวทางนี้ว่า การเมืองที่ใช้ท้องถนนเป็นเวทีและใช้การประท้วงเป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับรัฐ รวมทั้งคนส่วนใหญ่เน้นข้อจำกัดที่สำคัญที่สุดก็คือ ความยากลำบากในการหิวยกความต้องการของตนขึ้นมาเป็นนโยบายเพราะไม่สามารถรักษาพลังในการกดดันได้อย่างต่อเนื่องทำให้ต้องประท้วงบ่อยครั้งเพื่อตอกย้ำถึงความต้องการของตน ซึ่งกลายเป็นจุดอ่อนในทางการเมืองเพราะง่ายต่อการที่ฝ่ายรัฐจะปลุกปั่นให้สังคมเห็นว่าคนจนไร้ระเบียบ ใช้กฎหมายอยู่เหนือกฎหมาย มีเบื้องหลังหรือมีมือที่สามที่คอยยุยงในการเคลื่อนไหว ทำให้ยากต่อการแสวงหาแนวร่วมจากสื่อมวลชนและชนชั้นกลาง นอกจากนี้รัฐอาจใช้วิธีโต้ตอบด้วยความรุนแรงในลักษณะมีอบชนมีอบ หรือการใช้กำลังของเจ้าหน้าที่ของรัฐต่อผู้ชุมนุมทำให้การดำเนินการเคลื่อนไหวทางการเมืองในแนวทางนี้เป็นเรื่องที่อันตราย

ในแง่ของกระบวนการสร้างความเป็นประชาธิปไตยนอกรัฐ ละเลยรัฐหรือปฏิเสธบทบาทของรัฐ (democratization apart from the state) ได้แก่ แนวคิดของกลุ่มชุมชนเข้มแข็งหรือท้องถิ่นนิยม เช่น แนวคิดของ นพ.ประเวศ วะสี เสน่ห์ จามริก หรือนักพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนทั้งหลาย กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ ทั่วประเทศ แนวคิดของกลุ่มนี้ไม่ได้มุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนบทบาทของรัฐ ไม่ได้มุ่งเน้นการเรียกร้องให้รัฐตอบสนองความต้องการของตน แต่มุ่งเน้นการหันมาดูแลจัดการกับปัญหาของตนเองด้วยตนเอง โดยไม่เชื่อว่ารัฐจะสามารถตอบสนองหรือรู้จักท้องถิ่นได้ดีกว่าคนในท้องถิ่นเอง และเห็นว่าผลลัพธ์ของนโยบายรัฐบาลมีความสำคัญน้อยกว่าการสร้างอัตลักษณ์หรือการที่ชุมชนมีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาของตนเอง (Dryzek 1996 : 63)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความเคลื่อนไหวขององค์กรประชาสังคมมีความแตกต่างหลากหลาย แต่แนวทางความเคลื่อนไหวที่กล่าวมาทั้งหมดต่างมีเป้าหมายร่วมกันก็คือ การปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อรัฐในเชิงรุกที่ทำให้รัฐถูกตรวจสอบ ตั้งคำถาม ถูกกดดันให้ปรับเปลี่ยนโครงสร้าง นโยบายหรือถูกละเลยมองข้ามความสำคัญ นั่นก็หมายความว่าความเคลื่อนไหวของแต่ละกลุ่มแต่ละแนวทางต่างก็ส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของรัฐทั้งสิ้น กล่าวคือ แนวทางความเคลื่อนไหวของกลุ่มแรก คือ กลุ่ม “ประชาสังคม” เป็นการกดดันรัฐให้ปรับปรุงหรือปฏิรูปตัวเองเพื่อให้กิจกรรมของรัฐมีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อสังคม ไปรุ่งโรจน์ ถูกตรวจสอบจากสังคมได้ ซึ่งถือเป็นการปรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในแง่ที่รัฐจะต้องถูกตรวจสอบจากสังคมในวงกว้าง แนวทางที่สองหรือแนวทางของกลุ่มสมัชชาคนจนเรียกร้องให้รัฐปรับเปลี่ยนแก้ไขในเชิงนโยบาย และทิศทาง

ในการพัฒนาโดยเฉพาะการพัฒนาที่อยู่บนฐานความคิดของตลาดเสรีที่แนวทางแรกยังคงไม่ปฏิเสธเพียงแต่ต้องการให้เกิดความเป็นธรรมเท่านั้น แนวทางสุดท้ายคือ แนวคิดท้องถิ่นนิยมหรือชุมชนเข้มแข็งที่เน้นการพึ่งตนเอง โดยไม่สนใจต่อการเรียกร้องให้รัฐเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือโครงสร้างซึ่งเท่ากับเป็นการละเลยมองข้ามไม่เห็นความสำคัญของรัฐนั่นเอง

แต่กระนั้น ความแตกต่างของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอาจส่งผลกระทบต่อพลังในการตรวจสอบ จำกัด ควบคุมอำนาจของรัฐ โดยเฉพาะความแตกต่างในทิศทางของการพัฒนาที่แต่ละแนวทางเห็นแตกต่างกันโดยเฉพาะแนวทางแรกกับแนวทางที่สองและแนวทางที่สาม เสน่ห์ จามริก (สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 2543 : 16-17 ; เนชั่นสุดสัปดาห์ 2543 : 38-39) จึงเสนอทางออกหลังจากที่เห็นว่ากระแสโลกาภิวัตน์ทำให้รัฐไร้ความหมาย สูญสิ้นอิสรภาพ ด้วยการพยายามสลายความแตกต่างของทั้ง 3 แนวทางดังกล่าวเพื่อต่อสู้กับกระแสของโลกาภิวัตน์ ด้วยการนำหลักเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองที่ไม่ใช่เฉพาะเพื่อชุมชนชนบท แต่รวมถึงชนชั้นกลางที่อยู่ในเมืองด้วย ข้อเสนอของเสน่ห์ จึงแตกต่างจากข้อเสนอของเอนกที่ยังคงต้องการการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเดิมเพื่อสร้างความเจริญเติบโตแก่ชนบทให้เป็นเมืองมากขึ้น

ความเคลื่อนไหวทางสังคมในแต่ละทิศทางที่กล่าวมา นับเป็นพลังสำคัญต่อกระบวนการสร้างความเป็นประชาธิปไตย จนกล่าวได้ว่า กระบวนการสร้างความเป็นประชาธิปไตยเป็นผลมาจากการเติบโตของภาคประชาสังคม ภาคประชาสังคมจึงมีความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม แต่ในขณะเดียวกันการดำรงอยู่และการพัฒนาตนเองของประชา สังคมและรัฐประชาธิปไตยมีความสัมพันธ์

กันอยู่อย่างใกล้ชิด เพราะรัฐเป็นผู้วางกรอบและกำหนด กฎเกณฑ์ในการแสดงกิจกรรมของประชาสังคม ประชาสังคมจะมีบทบาทได้อย่างกว้างขวางก็เฉพาะในสังคมที่มีรัฐประชาธิปไตยเท่านั้น เพราะว่ารัฐแบบนี้ จะค้ำประกันสิทธิในการรวมตัวและเสรีภาพด้านต่าง ๆ ให้แก่ประชาสังคม หากไม่มีอำนาจรัฐคอยควบคุมแล้ว บางกลุ่มในประชาสังคมอาจจะสะสมกำลังอำนาจจนสามารถครอบงำกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมได้ (อนุสรณ์ ลิ่มมณี 2543 : 36) โดยเฉพาะในสังคมไทยที่ผู้คนยังขาดความเท่าเทียมในแง่ของโอกาสทางการเมืองและเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้รัฐประชาธิปไตยจึงเป็นเงื่อนไขของการเกิดและดำรงอยู่ของประชาสังคม อย่างไรก็ตาม ในสังคมที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยอย่างเต็มที่หรือในสังคมเผด็จการ ซึ่งไม่เกิดสภาพของประชาสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือองค์กรประชาสังคม เป็นพลังผลักดันสำคัญที่ก่อให้เกิดรัฐและสังคมที่เป็นประชาธิปไตยด้วยในขณะเดียวกันอย่างที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน

ดังนั้น ประชาสังคมจึงเป็นทั้งวิธีการเพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นประชาธิปไตย และเป็นเป้าหมายของการสร้างความเป็นประชาธิปไตยด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงจากประเทศคอมมิวนิสต์เป็นประเทศประชาธิปไตยของกลุ่มประเทศในยุโรปตะวันออก (Dryzek : 48)

บทสรุป

สังคมร่วมรัฐ : ปฏิสัมพันธ์ใหม่เพื่อการพัฒนาแนวใหม่

ในสภาวะที่พลังของตลาดขึ้นมาที่อิทธิพลเหนือสังคมและส่งผลต่อการจำกัดอำนาจและบทบาทของรัฐ ข้อเรียกร้องที่ต้องการให้รัฐลดบทบาทและขนาดลงโดยเชื่อว่าตลาดจะเข้ามาทำหน้าที่แทนรัฐเป็นข้อเสนอที่ไม่น่าพึงปรารถนาด้วยเหตุผลที่ธรรมชาติของตลาดไม่สามารถเข้ามาทำหน้าที่แทนรัฐได้ทุกๆ เรื่องเหมือนอย่างที่เรา Neo-Liberalism ได้กล่าวอ้างไว้

Rendall Ripley และ Grace A Franklin (1986 อ้างในพิชญเสถียรพงษ์ 2541 : 5-3-5-4) แบ่งนโยบายของรัฐออกเป็น 4 ประเภทตามภารกิจที่รัฐต้องดำเนินการ กล่าวคือ 1. นโยบายการจัดหาบริการสาธารณะ (distributive policies) 2. นโยบายด้านการกำหนดเกณฑ์ในการแข่งขัน (competitive regulatory policies) 3. นโยบายด้านการป้องกัน (protective regulatory policies) และ 4. นโยบายด้านการกระจายรายได้ (redistributive policies)

ความล้มเหลวของตลาดที่ไม่สามารถทำหน้าที่ทดแทนรัฐประการหนึ่งมาจากสาเหตุของธรรมชาติของสินค้าและบริการบางประเภท เช่น การป้องกันและรักษาความมั่นคงของประเทศ หรือการออกกฎหมายและบังคับใช้เป็นตัวอย่างของบริการสาธารณะในรูป distributive policies ที่มีความจำเป็นต้องใช้รัฐเป็นผู้จัดหา อีกประการหนึ่งในด้านของการกระจายรายได้ ซึ่งเป็นอีกหนึ่งภารกิจของรัฐในรูปของ redistributive policies กลไกตลาดสามารถที่จะจัดสรรการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพได้ แต่ตลาดขาดกลไกและแรงจูงใจที่จะพยายามกระจายรายได้ทรัพยากรและ

ความมั่นคงในสังคม เมื่อประชาชนส่วนใหญ่ตกอยู่ในสภาพยากจน ความยากไร้ทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมไม่สามารถยอมรับได้ อาจส่งผลเสียหายแก่สังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ปัญหาการลักทรัพย์ การคอร์รัปชัน อีกประการหนึ่งกิจกรรมของภาคเอกชนและประชาชนบางอย่าง เช่น การผลิต การบริโภคสินค้าบางชนิดอาจก่อให้เกิดผลกระทบสร้างความเสียหายแก่สังคมโดยรวม เช่น การก่อมลพิษ การสร้างความเสื่อมเสียในทางศีลธรรม กิจกรรมในลักษณะนี้จึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องได้รับการควบคุมจากรัฐ

Boyer (1996 อ้างใน อนุสรณ์ ลีम्मณี 2542 : 173-174) มีความเห็นไปในทำนองเดียวกันว่า การเติบโตของตลาดเสรีในยุคปัจจุบัน ไม่ได้ทำให้ตลาดเข้ามาทำหน้าที่แทนรัฐและอำนวยความสะดวกแก่คนส่วนใหญ่ อย่างที่ได้คาดหมายกันไว้ การลดบทบาททางเศรษฐกิจของรัฐแทนที่จะทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจและความสามารถในการผลิตของสังคมดีขึ้นกลับก่อให้เกิดการลดการลงทุนทางด้านสังคม เช่น การศึกษา การสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน ในขณะที่ในด้านการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ระหว่างประเทศ การปล่อยเสรีทางการเงิน ก่อให้เกิดปัญหาในด้านอัตราแลกเปลี่ยนอย่างรุนแรงอย่างที่เกิดขึ้นในประเทศแถบเอเชียรวมทั้งประเทศไทย ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ด้วยเหตุนี้รัฐจึงยังต้องมีบทบาทและหน้าที่ในการตัดสินใจในด้านนโยบายสาธารณะที่สำคัญ ๆ ที่ตลาดไม่สามารถทำได้ และไม่สนใจทำ

ยิ่งไปกว่านั้นในภาวะของกระแสอันเชี่ยวกรากของโลกาภิวัตน์ที่ทุกประเทศยากที่จะหลุดพ้นได้ Deepak Nayyar (2000 : 151) เสนอทางเลือกเอาไว้ว่าระหว่างปล่อยให้ประเทศถูกขูดรีดโดยพลังตลาด

ผนวกเข้าไปอยู่ในระบบเศรษฐกิจโลกอย่างเชื่อง ๆ กับการเลือกที่จะเข้าไปร่วมอย่างมียุทธศาสตร์ คำตอบน่าจะอยู่ที่ประการหลัง และการรับมือกับพลังอันแข็งแกร่งของตลาดโลก จึงไม่อาจปล่อยให้เป็นที่หน้าของพลังตลาดภายในที่ถูกดูดเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลกในขณะเดียวกันก็ไม่ใช้หน้าที่ของพลังภาคประชาสังคมเพียงลำพังที่จะต้านทานกระแสได้ ในสถานการณ์เช่นนี้รัฐจึงยังคงเป็นสถาบันที่มีความจำเป็นต่อไป และต้องเป็นรัฐที่มีความเข้มแข็งเพื่อถ่วงดุลกับพลังตลาดที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์

Nayyar (2000 : 15-19) แจกแจงถึงเหตุจำเป็นที่รัฐยังคงมีความสำคัญในด้านการพัฒนาในบริบทระดับชาติ และระดับนานาชาติ

ในระดับชาติ ประการแรก สำหรับประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศที่มาทีหลัง (latecomers) ในการพัฒนาอุตสาหกรรมรัฐจะต้องสร้างเงื่อนไขเพื่อการพัฒนาทุนนิยมอุตสาหกรรม โดยในช่วงแรกสร้างโครงสร้างพื้นฐานผ่านการลงทุนของภาครัฐ ลงทุนในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยผ่านการศึกษาและกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงในเชิงสถาบันโดยการผ่านการปฏิรูปภาคเกษตร (agrarian reform) ในขั้นต่อมา ใช้ยุทธศาสตร์นโยบายอุตสาหกรรมเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีและความสามารถในการจัดการในระดับจุลภาค (micro-level) จัดตั้งสถาบันซึ่งอำนวยความสะดวก กำหนดและควบคุมการทำหน้าที่ของตลาด และเข้าแทรกแซงตลาดเพื่อให้ตลาดดำเนินรอยตามทิศทางการพัฒนาระยะยาวที่กำหนดไว้

ประการที่สอง รัฐต้องทำหน้าที่ในการเจรจาต่อรองกับบริษัทข้ามชาติเพื่อประโยชน์ที่จะได้จากกิจกรรมทางเศรษฐกิจและเพื่อค้ำประกันได้ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าวจะดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนา ซึ่งหมายถึงการที่รัฐจะต้องปกป้องผลประโยชน์ของชาติด้วยการเจรจาต่อรองมิใช่การยอมจำนนเพราะคิดว่าตนเองเป็นรัฐที่อ่อนแอกว่า

ประการที่สาม รัฐต้องมีความระมัดระวังรอบคอบในการบริหารเศรษฐกิจมหภาคโดยเฉพาะในด้านการคลังเพื่อไม่ให้ต้องถูกผลักดันเข้าสู่โครงการแก้ไขฟื้นฟูขององค์กรการเงินระหว่างประเทศเช่น IMF หรือ World Bank ซึ่งจะส่งผลต่อความเป็นอิสระของรัฐในการดำเนินนโยบายตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้

ประการสุดท้าย เมื่อพิจารณาจากมุมมองในด้านความก้าวหน้าของสังคมและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การแทรกแซงของรัฐเป็นวิธีการที่สำคัญในการลดต้นทุนทางสังคมหรือป้องกันไม่ให้คนส่วนใหญ่ตกเป็นเหยื่อของการพัฒนาที่มาพร้อมกับกระบวนการโลกาภิวัตน์ เช่น ลัทธิบริโภคนิยมที่ไม่บันยะบันยัง มลภาวะทางอุตสาหกรรม ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม เชื้อสัทิวร์ เป็นต้น

ส่วนบทบาทของรัฐในระดับสากล รัฐต้องพยายามเจรจาต่อรองหรือมีอิทธิพลในเนื้อหาของกฎกติกาสากลและการบังคับใช้กฎกติกาให้มีความเที่ยงธรรมอย่างถ้วนหน้าไม่มีการเลือก ปฏิบัติเป็นกฏกติกาสำหรับทุกชาติไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของชาติใดชาติหนึ่ง เช่น WTO IMF, World Bank

ข้อเสนอของ Nayyar จึงสวนกระแสแนวคิดที่ว่าด้วยรัฐในปัจจุบันที่กำลังลดอำนาจและบทบาทลง (retreat of the state) (Susan Strange 1996) โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจที่ปล่อยให้ เป็นหน้าที่ของตลาดเป็นผู้ดำเนินการเท่านั้นจึงจะเหมาะสมยิ่งในสภาวะโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นกระบวนการที่ถูกขับเคลื่อนด้วยพลังของตลาดด้วยแล้ว ตลาดจึงถูกมองว่ามีประสิทธิภาพมากที่สุดในการจัดการกับเศรษฐกิจ แต่ในภาวะที่ชาตกลไกในการแก้ไขปัญหาเพื่อความถูกต้อง (corrective) โลกาภิวัตน์อาจทำลาย

เสถียรภาพทางสังคมและความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐในประเทศที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการโลกาภิวัตน์ทั่วโลกแก้ไขปัญหาเพื่อความถูกต้อง นอกจากนี้จะมีขึ้นได้โดยรัฐแล้วยังถือเป็นความรับผิดชอบของรัฐอีกด้วย เพราะรัฐนั้นถูกควบคุม ตรวจสอบถ่วงดุลและรับผิดชอบต่อประชาชนได้ ในขณะที่ตลาดนั้นประชาชนมีโอกาสเข้าไปควบคุมตรวจสอบได้ (Deepak Nayyar : 2000 : 21) ด้วยเหตุนี้การปล่อยให้รัฐดำเนินบทบาทภารกิจที่สำคัญต่อสังคมโดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจจึงยังคงเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนาสำหรับประชาชน มากกว่าการปล่อยให้ตลาดเป็นผู้ดำเนินการเพียงฝ่ายเดียว เพราะหากตลาดประสบกับความล้มเหลวแล้ว นอกจากรัฐสามารถที่จะเข้าไปจัดการแก้ไขปัญหาความผิดพลาดดังกล่าวแล้ว ประชาชนยังง่ายต่อการตรวจสอบ ควบคุมรัฐมากกว่าเข้าไปตรวจสอบควบคุมตลาด

กระแสของความต้องการลดบทบาทของรัฐในทัศนะของ Evans (1997 อ้างในอนุสรณ์ ลิมมณี 2543 : 176) เกิดจากปฏิกิริยาของสังคมที่มีต่อการทำหน้าที่ของรัฐในช่วงที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นความไร้ประสิทธิภาพ ความล้มเหลวในการดำเนินนโยบายของรัฐ แต่กระนั้นรัฐกลับยังมีความสำคัญต่อการดำเนินนโยบายที่มีเป้าหมายเพื่อส่วนรวม ซึ่งรวมถึงการเป็นหลักประกันความอยู่รอดของระบบตลาด ด้วยเหตุนี้บทบาทของรัฐจึงยังเป็นความจำเป็นสำหรับสังคมเพียงแต่ต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งภายในประเทศและภายนอกประเทศ

นอกจากนั้นในสภาวะที่ภาคประชาสังคมยังไม่สามารถพัฒนาประสิทธิภาพในการตรวจสอบและควบคุมสังคมแทนรัฐในสภาวะที่ทิศทางการเคลื่อนไหวยังแตกต่างขาดเอกภาพ ประชาสังคมก็ยังไม่สามารถ

เข้ามาแทนที่รัฐได้อีกทั้งในสังคมที่รัฐมีอำนาจและบทบาทลดลงความขัดแย้งในสังคมอาจมีแนวโน้มทวีความรุนแรงและยืดเยื้อมากขึ้น ในสถานการณ์เช่นนี้ รัฐจึงยังเป็นสิ่งที่จำเป็น (อนุสรณ์ สิมมณี 2543 : 16)

ในสังคมไทยกระแสของความต้อการให้ลดบทบาทของรัฐเกิดขึ้นในขณะที่ตลาดไม่ได้ ประสบความสำเร็จในการเข้ามาทำหน้าที่แทนที่รัฐ แต่ต้อการให้ภาคประชาสังคมเข้ามาทำหน้าที่ ทดแทนรัฐ รวมทั้งเข้าร่วมในกระบวนการดำเนินงานของรัฐ ร่วมตรวจสอบกิจกรรมของรัฐ เช่น การเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำและดำเนินนโยบายสาธารณะของรัฐ

กระแสความต้อการลดบทบาท ลดอำนาจของรัฐ โดยเชื่อว่าภาคประชาสังคมจะสามารถเข้ามามีบทบาทเพิ่มมากขึ้นและเข้าทำหน้าที่ทดแทนนั้นยังคงเป็นสิ่งที่ขาดความแจ่มชัด โดยเฉพาะด้วยธรรมชาติขององค์กรในประชาสังคมที่มีความหลากหลาย และมีความขัดแย้งทั้งในด้านวิธีการและเป้าหมายจนส่งผลต่อเอกภาพของประชาสังคมตามที่ได้อภิปรายมาแล้ว ในขณะที่เดียวกันตลาดซึ่งมีธรรมชาติของมันเองตามที่ได้อภิปรายมาแล้ว ซึ่งไม่สามารถเข้ามาทำหน้าที่แทนรัฐได้ในหลายประการโดยเฉพาะในด้านนโยบายสาธารณะ ด้วยเหตุนี้บทบาทของรัฐจึงยังมีความสำคัญ และจำเป็นต่อทิศทางการพัฒนาของสังคมไทย

แต่กระนั้น บทบาทของรัฐที่พึงประสงค์จะต้องเป็นบทบาทของรัฐที่เข้มแข็ง ที่เข้ามาทำหน้าที่แก้ไขความล้มเหลวของตลาดและรับมือกับแรงเสียดทานที่จะมากับกระแสโลกาภิวัตน์ แต่ ความเข้มแข็งของรัฐที่เกิดขึ้นจะไม่ผลักดันให้รัฐก้าวเข้าสู่การเผด็จอำนาจเหมือนอย่างที่เคยเป็นมาอีกด้วยพลังของภาคประชาสังคมที่จะควบคุมรัฐให้อยู่ในที่ทางที่เหมาะสม

คือการเป็นพลังที่ท้าทายตลาดให้ปรับใช้สังคมเสริมในสิ่งที่ตลาดไม่อาจทำได้ หรือไม่สนใจทำ ในขณะที่เดียวกันก็อยู่ภายใต้ การควบคุมตรวจสอบจาก สังคม แม้ว่าภาคประชาสังคมจะมีความหลากหลายแตกต่างในวิธีการและ เป้าหมาย แต่มีลักษณะร่วมกันก็คือ การมีจิตสำนึกทางการเมืองและต้องการ เข้ามีส่วนร่วมในทางการเมือง

จากการที่ได้อภิปรายมาตั้งแต่ต้น ทิศทางการพัฒนาในอนาคตจะ เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมส่วนใหญ่ เมื่อสภาพของ “สังคมร่วมรัฐ” เกิดขึ้น เป็นสังคมที่พลังของประชาชน เกิดความตระหนักในศักยภาพของตนเอง คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของตนเอง ภายใต้กระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่าย ได้เข้าร่วมกันคิดร่วมกันทำและผลักดันนโยบาย โดยมีรัฐที่ตอบสนองต่อ ความต้องการของประชาชน เพราะรัฐที่เข้มแข็งจากการปรับเปลี่ยนตัวเอง ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นจนกลายเป็นรัฐที่มีฐานอำนาจใน เชิงโครงสร้างมิใช่อำนาจแบบเผด็จการจะส่งผลให้รัฐสร้างมิตรเกิดความ ร่วมมือช่วยเหลือประชาสังคมที่มีความเข้มแข็งแกร่งในการตรวจสอบควบคุม รัฐให้ดำเนินบทบาทที่ตอบสนองประโยชน์ของส่วนรวม

เอกสารอ้างอิง

- ฉันทนา บรรพศิริโชติ 2543 “การพัฒนาและความขัดแย้ง : ทางเลือกบนเส้นทางประชาธิปไตย” **วิถีสังคมไท: สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์, จรัส โฆษณานันท์** (บ.ก.) กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก น. 160-196
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2535 **100 ปี** แห่งการปฏิรูประบบริหาร **วิวัฒนาการของอำนาจรัฐและอำนาจการเมือง** กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2543 “การเมืองของคนจน” ใน **2 ทศวรรษ ครป. บนเส้นทางการเมืองภาคประชาชน** หนังสือประกอบงานครบรอบ 20 ปี คณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย(ครป.) กรุงเทพฯ : คณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2543 “บ้านล้อมรัฐ” **วิถีสังคมไท : สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษปรีดี พนมยงค์, จรัส โฆษณานันท์** (บ.ก.) กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก น. 301-324
- พิษณุ เสงี่ยมพงษ์ 2541 ประชาสังคมท่ามกลางภาครัฐและภาคเอกชน : การปฏิสัมพันธ์และบทบาทในกระบวนการนโยบายสาธารณะไทย เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเนื่องในวาระครบรอบ 50 ปี คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ยศ สันตสมบัติ 2536 “สิทธิชุมชน: การกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร” ใน **สิทธิชุมชน การกระจายอำนาจจัดการทรัพยากร วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์** (บ.ก.) กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

- รังสรรค์ ธนะพรพันธ์ 2538 “โลกาวัตร์กับสังคมเศรษฐกิจไทย” ใน
โลกาวัตน์กับสังคม เศรษฐกิจไทย สังคิต พิริยะรังสรรค์และ
 ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บ.ก.) กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์
 การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ลิขิต ชีรเวคิน 2533 **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย** กรุงเทพฯ :
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- วรวิทย์ เจริญเลิศ 2538 “เศรษฐกิจไทยภายใต้กระแสโลกาวัตน์”
โลกาวัตน์กับสังคม เศรษฐกิจไทย สังคิต พิริยะรังสรรค์และ
 ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บ.ก.) กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์
 การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช 2538 “การพัฒนาเศรษฐกิจด้วยอุตสาหกรรมกับ
 การแลกมาด้วยความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม” **โลกาวัตน์
 กับสังคมเศรษฐกิจไทย** สังคิต พิริยะรังสรรค์และผาสุก
 พงษ์ไพจิตร (บ.ก.) กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษา เศรษฐศาสตร์การเมือง
 คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อนุสรณ์ ลีมนณี 2543 **รัฐ สังคม และการเปลี่ยนแปลง : การพิจารณา
 ในเชิงอำนาจนโยบายและเครือข่ายความสัมพันธ์** กรุงเทพฯ :
 ซีวิล โปร
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์ 2543 **การเมืองของพลเมือง : ผู้สหัสวรรษใหม่**
 กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์ คบไฟ
- เนชั่นสุดสัปดาห์ “วาระประชาชน เพื่อความเป็นไท เสนอปลดแอก
 ทูนิยมโลก” 25-31 ธันวาคม 2543 น. 38-39
- สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ “เส้นทางอธิปไตยและความเป็นไท วาระประชาชน
 ของ ศ.เสนห์ จามริก” 24-30 ธันวาคม 2543 น.16-17

- Dryzek, John S. 1996 **Democracy in Capitalist Times : Ideals, Limits, and Struggles** New York , Oxford : Oxford University Press
- Evans, Peter 1997 ๑The Eclipse of the State? : Reflections on Stateness in an Era of Globalization๑ **World Politics 1** : 62-87
- Higgott, Richard 1999 ๑Economies, Politics and (International) Political Economy : The Need for a Balanced Diet in an era of Globalization๑ **New Political Economy Vol 4 No 1**
- Nayyar, Deepak 2000 **Globalization and Development Strategies** paper presented at high-level round table on trade and development : directions for the twenty-first century, UNTAD X, Bangkok.
- Rlpley, Randall and Franklin, Grace A. 1986 **Policy Implementation and Bureaucracy** Illinois : The Dorsey Press.
- Scholte, Jan Aart 1997 ๑Global Capitalism and the State๑ **International Affair 73-3** p. 427-452
- Strange, Susan 1996 **The Retreat of the State : The Diffusion of Power in the World Economy** Cambridge : Cambridge University Press
- Weiss, Linda and John M. Hobson 1995 **States and Economic Development : Comparative Historical Analysis** Cambridge : Polity Press.